

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Naturvårdsenheten
Kristina Johansson
031-60 51 88

BILAGA SKÖTSEL-
PLAN FÖR NATUR-
RESERVATET HÄR-
MANÖ, ORUST
KOMMUN

Diarienummer
511-18827-2006
2007-02-19

Sida
1(36)

Skötselplan för naturreservatet

HÄRMANÖ

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Syfte	3
2. Beskrivning av området.....	3
2.1 Uppgifter om naturreservatet.....	3
2.2 Topografi och läge.....	4
2.3 Geologi	5
2.4 Markanvändning.....	5
2.5 Kulturhistoriska bevarandevärden.....	6
2.6 Vegetation, flora och fauna	7
2.7 Friluftsliv	9
2.8 Bebyggelse och anläggningar.....	9
3 Mark och vegetationsvård.....	9
3.1 Övergripande mål	9
3.2 Generella riktlinjer och åtgärder.....	9
3.3 Beskrivning av skötselområden.....	12
4 Friluftsliv.....	32
4.1 Övergripande mål	32
4.2 Information och anläggningar	32
5 Gränsmarkering.....	33
6 Uppföljning	33
6.1 Uppföljning av skötselåtgärder.....	33
6.2 Uppföljning av bevarandemål	33
6.3 Revidering av skötselplanen.....	33
7 Sammanfattning av planerad förvaltning.....	34
8 Referenser	36

BILAGOR

- bilaga 1** karta med skötselområden 1:15 000
bilaga 2 karta över stigsystem, informationstavlor, Natura 2000-habitat och fornlämningar 1:15 000

Foto: Sofia Åström

1. Syfte

Naturreservatet Härmanö bildades genom beslut den 25 september 1967.

Syftet med naturreservatet är att:

- bevara Härmanös kulturlandskap med stora landskapliga skönhetsvärden
- bevara Härmanös natur och den biologiska mångfalden
- säkra bad- och strövområden åt allmänheten

Syftet med naturreservatet ska tryggas genom att:

- de gamla odlings- och fodermarkerna hålls öppna framför allt genom bete och slåtter
- öns skiftande karaktär med bl a öppen kulturmark, skog, buskområden och hedar bevaras
- kulturhistoriska värden vårdas och bevaras
- området skyddas mot exploatering

2. Beskrivning av området

2.1 Uppgifter om naturreservatet

Namn:	Härmanö
Objektnummer:	1402012
Natura 2000-beteckning:	Härmanö, SE0520020 (art- och habitatdirektivet)
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Orust
Socken/församling:	Morlanda församling (tidigare Gullholmens församling)
Naturgeografisk region:	Ljungheds- och kustskogsområden längs svenska västkusten och norska sydkusten, underregion Norra Hallands och södra Bohusläns kust- och skärgårdsområde (15d)
Maringeografisk region:	Skagerrak
Typ enligt vattendirektivet:	Västkustens yttre kustvatten, Västkustens inre kustvatten, Västkustens fjordar
Vattenförekomst (HID):	SE580500-111801, SE580765-112501, SE581120-112680
Karta:	Topografisk karta: 8A SO Ekonomisk karta: 8A0h, 8A1h, 8A1i, 8A2i
Förvaltare:	Västkuststiftelsen
Areal:	Totalt: 1491 ha, varav vatten 817 ha

Markslag	Areal, ha	Kommentar
Skog	107	Huvudsakligen lövskog
Åker	5,6	Gräsbärande åker
Betesmark	25,2	Varav naturbete 22,7 ha
Äng	14,6	
Utmark/hed, hållmark	507	
Hav, kustvatten	817	
Bebyggelse, tomtmark, grönområde	14	

Härmanö ingår i EU:s nätverk av skyddsvärda områden, Natura 2000. Syftet med Natura 2000 är att bevara speciella, i EU-direktiv utpekade livsmiljöer, såsom Natura 2000-habitat, samt arter. Inom ett Natura 2000-område ska de inom området förekommande livsmiljöerna och/eller arterna bevaras långsiktigt och bidra till att upprätthålla så gynnsam bevarandestatus inom sin biogeografiska region. Gränserna för Natura 2000-området Härmanö följer i huvudsak naturreservatets gränser. En bevarandeplan har upprättats för Natura 2000-området.

Natura 2000-habitat enligt bevarandeplanen och ängs- och betesmarksinventeringen 2002-2004. Se också bilaga 2.

1140 Ler- och sandbottnar som blottas vid lågvatten
1170 Rev
1210 Årlik vegetation på driftvallar
1220 Perenn vegetation på steniga stränder
1230 Vegetationsklädda havsklippor
1310 Ler- och sandsediment med glasört och andra årliker
1330 Salta strandängar
6270 *Årlik silikatgräsmarker nedanför trädgränsen
6410 Fuktängar med blååtel eller starr
6510 Slåtterängar i låglandet
91D0 *Skogsbevuxen myr

* = prioriterat habitat

Härmanö ligger inom område av riksintresse för naturvård, friluftsliv och kulturmiljövård. Området ingår som del i ett regionalt värdefullt odlingslandskap, med högt värdeklassade ängar och hagar. Stora delar av ön omfattas av strandskydd.

2.2 Topografi och läge

Härmanö ligger väster om Orust. Reservatet utgörs av Stora Härmanö, större delen av Lilla Härmanö och ett stort antal mindre öar samt havsområdet runt dessa. Stora och Lilla Härmanö utgör ett sammanhängande landområde där Lilla Härmanö omfattar områdets nordligaste del. Lilla Härmanö har en broförbindelse med ön Gullholmen. Gullholmen och den östra delen av Lilla Härmanö, dvs de områden dit den största delen av bebyggelsen är lokaliserad, ligger utanför reservatet.

Härmanös västra sida utgörs till stor del av kalspolade klippor som på vissa ställen sluttar brant ned i havet. De inre delarna kännetecknas av hållmarker med rishedar. I klåvorna växer lövskog och busksnår. Insprängt i landskapet finns strandängar och andra gräsmarker. På Härmanös östsida finns en stor del av öns hävdade kulturmarker.

2.3 Geologi

Ön består huvudsakligen av uppsprucken gnejsberggrund med ett stort antal sprickdalar i nord-sydlig riktning. Stråk av svarta diabasgångar finns på västra sidan av ön. Här finns också gamla fältspatsbrott. Enligt SGU:s jordartskarta utgörs Härmanö av kalt berg och berg med tunt eller osammanhängande jordtäckte. Ön domineras av hållmarker. På flera ställen finns skalgrusjordar.

2.4 Markanvändning

Stora Härmanö: Åtminstone sedan 1500-talet har Stora Härmanö utgjort ett agrarsamhälle med åkerbruk, boskapsskötsel och husbehovsfiske som bas. Vid Skållehus på södra delen av ön har man funnit tomtningar, dvs lämningar efter strandnära byggnader av enklare karaktär, med hägnadsrester. Vid utgrävningar har keramik från 1500-, 1600- och 1700-talet hittats, liksom benrester av bl a nötboskap.

Marken utgjordes till stor del av kala eller ljungklädda bergknallar med insprängda magra gräsmarker. Dessa utmarker användes som betesmark för djuren. Inägomarken som främst var lokaliserad till öns östra sida utnyttjades för odling och slåtter samt efterbete. Stenmurar skilde inägomarken från utmarken.

Under andra halvan av 1800-talet ökade åkerarealen genom att främst ängs- och betesmarker odlades upp. Mellan slutet av 1800-talet och 1930-talet skedde en mindre tillbakagång av åkermarken genom att framför allt små åkertegar lagts igen. Samtidigt har en viss utvidgning av åkermark söder om Vadet skett. I stora drag syns fortfarande 1800-talet kulturlandskap på flygfoton från 1930-talet. Enligt uppgift från boende på Härmanö började åkerarealen minska kring 40-talet. Ännu i början av 1960-talet brukades stora delar av åkrarna och ängarna; ängarna betades dock i stor utsträckning. Under senare delen av 1900-talet har ängsmark på inägorna tagits ur bruk. Bestrycket på utmarken har också minskat p g a minskat antal betesdjur.

Idag hävdas markerna genom bete och slåtter. På senare år har röjningsinsatser påbörjats för att återskapa ett öppnare, hävdad landskap där de gamla gränserna mellan utmark och inäga tydliggörs. Ett exempel är restaureringsarbetet vid Skålldalen på södra Härmanö, där man genom stora röjningar frilagt gammal odlings- och betesmark.

Lilla Härmanö: Redan på 1600-talet brukades mark på Lilla Härmanö av fiskare på Gullholmen. Markerna utgjordes framför allt av kalt berg med gräsytor i klåvorna. Ön har främst använts som betesmark. En karta upprättad 1788 inför ett storskifte visar dock att det vid Vadet fanns ängsmark som var skild från utmarken genom en hägnad. Här har saltängarna sannolikt utnyttjats för slåtter med efterbete. Viss odling har också bedrivits på Lilla Härmanö, bl a visar 1930-talets karta att det fanns små åkrar väster om Vadet. På 1970-talets karta är en betydande del av området Gullholmens äng uppodlad. Även på Lilla Härmanö har minskat antal djur lett till ett minskat

betestryck. Sedan 1999 hävdas markerna vid Vadet genom bete eller slåtter och efterbete. Strandängarna liksom de omgivande utmarkerna betas, medan övrig inägomark vid Vadet slåttas och efterbetas.

2.5 Kulturhistoriska bevarandevärden

Området vid Härmanö utgjorde den centrala delen av Stora Härmanös inägomark. Bebyggelsen låg från början samlad i en gemensam bytomt. Sedan laga skifte 1831 har gårdsbebyggelsen genomgått stora förändringar och bebyggelsen spridits ut. Idag finns här enstaka äldre ekonomibyggnader kvar. Även delar av gamla stenmurar, bl a den mur som omgärdade den s k Hemjorden och bytomten, och spår av äldre tegindelningar återstår. En gårdstomt och en husgrund är klassade som fornminnen, RAÄ-nr Gullholmen 6:1 och 17:1.

Vid Grindebacken, som utgjorde en av laga skiftesutflyttningarna från Härmanö, lades ny bebyggelse i anslutning till den åker- och ängsmark som redan brukades i området. Jordvallar, terrasskanter och diken vittnar idag om att marken är gammal åkermark. Även stenmurar, bl a den delvis igenväxta och raserade inägomuren finns kvar. Idag används den gamla gårdsbebyggelsen som fritidsbostad. På 1950- och 60-talen tillkom även flera nya fritidshus.

Norr om Grindebacken finns två begravningsplatser, RAÄ-nr Gullholmen 9:1 och 2.

Söder om Grindebacken ligger Myren som liksom Grindebacken är en laga skiftesutflyttning från Härmanö. Idag finns äldre byggnader här, bl a en ladugård och ett boningshus som flyttats från Härmanö. Samtliga byggnader är välhållna. Även den gamla inägoegränsen vid Myren, i form av en stenmur, är i gott skick.

Skälldalen utnyttjades tidigare som betesmark. I slutet av 1800-talet hade viss uppodling skett och en stenmur sannolikt uppförts. Stora delar av muren finns bevarad. Två torp etablerades, av vilka det idag återstår hus- och ladugårdsgrunder. Ytterligare husgrunder har påträffats på andra platser i dalen. En stenlagd bro längs en gammal körväg finns bevarad. Önskemål finns om att röja fram den och låta dagens strövstig gå över bron. Detta kan med fördel göras då det förmodligen ökar bronns livslängd.

Även på andra ställen på Härmanö finns spår av tidig bebyggelse, bl a väster om Vadet där en nedrasad och igenväxt husgrund påträffats. På utmarken söder om Kalvhagen ligger vad som kan vara en grund till ett fähus. Väster om Vadet finns rester av 10 utmarkslador, en till varje markremsa.

Vid Stenvik på öns västra sida finns ett fältspatsbrott och en gammal utlastningshamn. Ytterligare ett fältspatsbrott, där även glimmer bröts, finns vid Höpallen vid Vadet. Vid Skållehus finns, som tidigare nämnts, en fornlämning i form av ett fiskeläge med tomtningar (RAÄ-nr Gullholmen 8:1). Om

stig ska anläggas i närheten av fornlämningen krävs sannolikt Länsstyrelsens tillstånd. Kulturmiljöenheten på Länsstyrelsen i Västra Götalands län ska kontaktas i god tid innan man planerar att påbörja anläggningsarbetet. Ett flertal andra fornlämningar, bl a husgrunder och sjömärken, finns inom reservatet.

2.6 Vegetation, flora och fauna

Stora delar av Härmanö utgörs av kala klippor eller klippor med tunt jordtäck. Stora ytor utgörs av rishedar med ljung, kråkbär och mjölon. På fuktigare mark finns fukthedar med inslag av klockljung och krypvide. I klåvorna där jordtäcket är tjockare växer lövskog och busksnår med bl a ek, björk, asp, al, rönn, viden och kaprifol. Ett mindre område med ask och alm finns på södra delen av ön.

På många ställen på Härmanö finns skalgrusjordar, vilket lett till en kalkgynnad vegetation med bl a riklig förekomst av gullviva. Bland andra fridlysta arter återfinns jungfru marie nycklar, blåsippa och marrisp. Safsa, en fridlyst ormbunke, växer på Härmanös västra sida vid Långekilen, Store Stenvik, i en torvdamm ca 200 m söder om Djupvik samt norr om Härmanö huvud. I två områden på sydöstra delen av ön växer bestånd av havtorn, vilka ska skyddas mot igenväxning. En lokal för den rödlistade kärlväxten hartmansstarr finns på östra sidan, strax norr om skötselområde 10. En annan lokal finns ca 150 söder om Vadet, även den inom skötselomr 26.1. Igenväxning av lokalerna ska förhindras.

Såväl rådjur som räv, hare och grävling finns idag på Härmanö. Den fridlysta och starkt hotade stinkpaddan är sedan tidigare känd på flera av öarna inom reservatet. En inventering av stinkpadda längs kusten har påbörjats. Genom denna inventering kommer förhoppningsvis den eventuella förekomsten av stinkpadda på Härmanö att kunna kartläggas.

Ornitologiskt sett är Härmanö en mycket intressant lokal, med bl a häckande vadare och havsfågelsträck. Rödbena, enkelbeckasin och brushane är exempel på vadare som förekommer på strandängarna vid Vadet. Vid kustfågelinventeringen 2001-2005 noterades arter som silltrut, fisktärna och tobisgrissla. På hedarna finns orre.

I tabell 1 redovisas inom naturreservatet förekommande naturtyper och arealer för dessa.

Naturtyp	Areal (ha)
Klipp- och rishedar, hållmark	472
Öppna och buskbärande betesmarker	21,2
Havsstrandäng	5
Öppna slåtterängar	13,6
Gräsbärande åker	5,6
Lövskog och lövsnår	107
Blandskog	0,8
Strandzon med sandstrand	0,3
Strandzon med kala klippor	34
Hav	817
Bebyggelse, tomtmark mm	14

Tabell 1. Inom naturreservatet förekommande naturtyper samt bebyggelse m m

I tabell 2 redovisas inom naturreservatet rapporterade rödlistade arter och Natura 2000-arter.

Art	Kategori	Inventerings-datum
Kärlväxter		
Dvärglin (<i>Radiola linoides</i>)	VU	2001*, 2002*
Fyrling (<i>Tillaea aquatica</i>)	NT	2002, 2003
Granspira (<i>Pedicularis sylvatica</i>)	NT	2002*
Hartmansstarr (<i>Carex hartmanii</i>)	VU	
Knutört (<i>Anagallis minima</i>)	VU	1999*, 2002*
Ljungögontröst (<i>Euphrasia micrantha</i>)	VU	2003, 2005
Loppstarr (<i>Carex pulicaris</i>)	VU	1999, 2002, 2003
Marrisp (<i>Limonium vulgare</i>)	NT	2003-10-27
Paddfot (<i>Asperugo procumbens</i>)	NT	1999
Prickstarr (<i>Carex punctata</i>)	VU	
Saltmålla (<i>Atriplex pedunculata</i>)	EN	2002*
Saltstarr (<i>Carex vacillans</i>)	NT	2001
Stolt trampört (<i>Polygonum aviculare ssp. excelsius</i>)	EN	1999*, 2001*
Strandstarr (<i>Carex paleacea</i>)	NT	2001, 2005
Västkustbjörnbär (<i>Rubus norvegicus</i>)	NT	2003
Ävjebrodd (<i>Limosella aquatica</i>)	NT	2002, 2003
Fåglar		
Brushane (<i>Philomachus pugnax</i>)	VU; EU	2004
Fisktärna (<i>Sterna hirundo</i>)	EU	2001-2005
Höksångare (<i>Sylvia nisoria</i>)	NT; EU	
Orre (<i>Tetrao tetrix</i>)	EU	
Silltrut (<i>Larus fuscus</i>)	VU	2001-2005

* Rapporteringsår

Tabell 2. Artförekomst av rödlistade arter och Natura 2000-arter.

Kategori:

- rödlistade arter (ArtDatabanken 2005): (RE) Försvunnen; (CR) Akut hotad; (EN) Starkt hotad; (VU) Sårbar; (NT) Missgynnad; (DD) Kunskapsbrist
- arter i habitatdirektivet och fågeldirektivet: (EU).

2.7 Friluftsliv

Härmanö erbjuder goda möjligheter till friluftsliv och är ett omtyckt utflyktsmål. Ön är bilfri och ett flertal mindre vägar och promenadstigar löper över ön. De mer otillgängliga delarna bjuder på naturupplevelser i oexploaterad skärgårdsmiljö. Härmanö är en ypperlig lokal för fågelskådning. Här finns också många områden lämpliga för bad, fiske och båtliv. Populära stränder finns bl a vid Grindebacken och Härmanö huvud. Vid Gullholmen ligger en gästhamn och runt öarna finns många bra naturhamnar.

2.8 Bebyggelse och anläggningar

Bebyggelsen är främst lokaliserad till den östra delen av Lilla Härmanö samt den intilliggande ön Gullholmen, dvs delar som inte är belägna inom naturreservatet. Inom reservatet är bebyggelsen huvudsakligen spridd längs Stora Härmanös östra sida. Härmanö och Gullholmen har idag ca 160 året-runtboende invånare. Av de ungefär 420 husen (exkl husen i stugbyn) på Härmanö och Gullholmen fungerar runt 350 som fritidsbostäder.

På Lilla Härmanö finns en stugby med konferensanläggning och restaurang. Matbutik, hantverks- och presentbodas liksom service i form av bl a post, bio och bibliotek finns i området. Här ligger också flera muséer och en kyrka.

3 Mark och vegetationsvård

3.1 Övergripande mål

Målsättningen är att hålla kulturmarkerna öppna och därigenom bevara dels livsmiljön för hävdberoende djur- och växtarter, dels den tilltalande landskapsbilden. Kulturhistoriska värden ska vårdas och bevaras. Även de gamla utmarkerna ska i möjligast mån skötas så att deras värden bibehålls.

Syftet med Natura 2000-området är att vissa livsmiljöer, s k Natura 2000-habitat, och arter som finns i området långsiktigt ska bevaras. Varje livsmiljö och art ska bidra till att upprätthålla s k gynnsam bevarandestatus.

Utöver skötselplan och bevarandeplan finns för detta område även åtgärdsplaner för miljöstöd. Dessutom kan hotade arter som omfattas eller kommer att omfattas av åtgärdsprogram finnas inom reservatet. Om åtgärder enligt sådana planer och program ska vidtas och dessa åtgärder kan strida mot föreskrifterna i reservatsbeslutet eller anvisningarna i denna skötselplan ska kontakt tas med Länsstyrelsen.

3.2 Generella riktlinjer och åtgärder

För vissa skötselområden ska, utifrån de generella mål som anges i denna plan, mer detaljerade bevarandemål formuleras när kompletterande inventeringar av naturtypernas och arternas utbredning och status genomförs. Dessa mål som främst är avsedda att fungera som indikatorer vid det kommande uppföljningsarbete kommer inte att föras in i skötselplanen.

På hävdade marker som är klassade som Natura 2000-habitat, se bilaga 2, ska skötselåtgärderna vara bevarandeinriktade, dvs kvaliteten och intensiteten ska vara sådan att livsmiljön för hävdgynnade arter bevaras och arternas överlevnad säkras på lång sikt. Inom områden som inte är klassade som Natura 2000-habitat kan en mer extensiv skötsel för att bevara den öppna, hävdade marken vara tillräcklig.

Arter: Inom varje Natura 2000-habitat ska de för habitatet typiska djur- och växtarter förekomma i minst den omfattning som anges i uppföljningsanvisningarna. Bestånden av safsa och havtorn ska skyddas.

Åkermark: Idag brukas ingen mark som åker på Härmanö. De flesta av de idag slåtrade ängsmarkerna är gammal åkermark, där gödseffekten är mer eller mindre tydlig. Den utmagrade gamla åkermarken kan vara mycket artrik. Husbehovsodling är inom vissa områden tillåtet på gammal åkermark. På dessa marker får även allmogeåkrar anläggas. Mark som är klassad som Natura 2000-habitat får inte odlas upp.

Ängsmark: Ängsmark hålls öppen genom årlig slåtter och efterbete. Betesputsning och röjningar görs vid behov. Slåtter bör följa traditionell slåttertid och tidigast ske i juli för att hävdgynnade växter ska hinna sätta frö. Genom slåttern fås såväl en rik för- som sensommarblomning. Vid vegetationsperiodens slut ska områdena vara väl hävdade. Ingen skadlig ansamling av förna bestående av gammalt fjolårsgräs får bildas eftersom det kan leda till en oönskad gödslingspåverkan på marken, samt en försämrad, uppluckrad grässvål. Dessutom kan hävdgynnade, konkurrenskänsliga växter missgynnas.

Slåtter längs stigar och vägar bör ske några veckor efter slåttern på ängarna, för att i dessa områden bevara den blomsterprakt som möter besökarna på Härmanö.

Betesmark: Betesmark, i form av bl a havsstrandängar och öppna hagmarker, återfinns framför allt på Härmanös östra sida och vid Vadet. Genom årligt bete eller slåtter och efterbete ska markerna hållas öppna. Vid vegetationsperiodens slut ska områdena vara väl avbetade. Ingen skadlig ansamling av förna bestående av gammalt fjolårsgräs får bildas eftersom det kan leda till en oönskad gödslingspåverkan på marken, samt en försämrad, uppluckrad grässvål. Dessutom kan hävdgynnade, konkurrenskänsliga växter missgynnas.

Utmark: Hedarna ska om möjligt betas för att undvika ökad igenväxning. Ljunghedar kan med fördel brännas med lämpligt intervall. Bränning får endast utföras på uppdrag av Länsstyrelsen eller förvaltaren. Innan eventuell bränning ska Räddningstjänsten kontaktas. Slåtter av gräsmarker liksom röjning av igenväxningsvegetation är tillåtet.

Lövskog och buskage: Härmanös skogs- och buskområden är av värde bl a för öns rådjursstam, fåglar och insekter. Skogarna omfattas inte av några

skötselåtgärder men får betas. Lövbuskage, främst längs bergssidor och gränsande till öppen mark, bör sparas men inte tillåtas breda ut sig. Genom selektiva röjningar och bete kan artrika brynmiljöer, gärna med bärande buskar och träd, utvecklas.

Igenväxningsvegetation: De täta lövsnår som omger flera av de gamla kulturmarkerna, bl a vid Lunddalen, ska röjas bort, så att arealen öppen betes- eller slåttermark ökar. Det innebär också att kulturlämningar i form av t ex stenmurar synliggörs. Röjningsavfall ska tas bort och kan brännas på några få, lämpliga platser inom reservatet.

Strandzon: Strandzonen längs Härmanös västsida utgörs främst av kala klippor eller klippor med ringa vegetation. Här krävs ur naturvårdssynpunkt ingen skötsel, men bete i samband med bete av angränsande klippedar är tillåtet, liksom slåtter av gräsmarker och röjning av igenväxningsvegetation.

Öarna och skären runt Härmanö kräver ingen skötsel men får röjas, betas och slåttas.

Vattenområdet: För det marina vattenområdet finns inga skötselåtgärder i denna skötselplan. I bevarandeplanen för Natura 2000-området ska bevarandemål för habitatet 1140 Ler- och sandbottnar som blottas vid lågvatten och 1170 Rev anges.

Kulturlämningar: Fornlämningar och andra kulturhistoriskt intressanta objekt som t ex stenmurar kan med fördel röjas fram och hållas fria från igenväxningsvegetation för att tydliggöras i landskapet. Detta gäller främst i anslutning till hävdad inägomark.

Diken: Befintliga diken får underhållas. Kontakt bör dock tas med Länsstyrelsens vattenvårdsenhet innan sådana arbeten påbörjas. Diken i jordbruksmark omfattas av biotopskydd enligt förordning om områdesskydd enligt miljöbalken (1998:1252). Vid eventuella kulverteringsarbeten ska dispens sökas hos Länsstyrelsen.

Stängsel: Stängsel ska underhållas. Stängsel som inte längre används tas bort.

Åtgärder för friluftslivet: Anläggande, tillsyn och underhåll av stigar, tillsyn och underhåll av informationsskyltar, uppsättning och tömning av sopkärl, toaletter m m. Strandstädning genomförs årligen. Strandstädning bekostas delvis genom skötselanslaget för reservatet.

Inom ramen för ett tillgänglighetsprojekt där bl a Bohusläns museum, Orust kommun och Västkoststiftelsen deltar planeras en ny, handikappanpassad toalett vid Grindebacken.

3.3 Beskrivning av skötselområden

Skötselområde 1.1

Naturtyp/er:	Marint kustvattenområde med öar och skär
Natura 2000-habitat:	1140 Ler- och sandbottnar som blottas vid lågvatten 1170 Rev
Areal:	860 ha, varav 813 ha vatten
Beskrivning:	Marint kustvattenområde med ett stort antal öar och skär. Rev i form av undervattensklippor och block finns framför allt längs Härmanös västra sida, medan grunda ler- och sandbottnar som delvis blottas vid lågvatten främst återfinns längs öns östra och södra sidor. Flera av de mindre öarna och skären består av kala klippor, medan det på de större öarna finns inslag av hedvegetation.
Bevarandemål:	Arealen marint kustvattenområde med öar och skär ska vara 860 ha.
Engångsåtgärder:	Inga åtgärder
Underhållsåtgärder:	Inga åtgärder krävs men öarna får slåttas, betas och röjas.

Skötselområde 2.1, 2.2 och 2.3

Naturtyp/er:	Havsklippor
Natura 2000-habitat:	1230 Vegetationsklädda havsklippor
Areal:	33,8 ha
Beskrivning:	Havsklippor bevuxna med lavar, i övrigt närmast vegetationsfria. Inom område 2 finns de rödlistade kärlväxterna ljungögontröst (område 2.1), strandstarr (2.1) och ävjebrodd (2.3).
Bevarandemål:	Arealen havsklippor fria från igenväxningsvegetation ska vara minst 30 ha.
Engångsåtgärder:	Inga åtgärder
Underhållsåtgärder:	Ur naturvårdssynpunkt krävs inga åtgärder då igenväxningsrisken bedöms vara liten p g a det för havsvatten och vind exponerade läget. Bete i samband

med att intilliggande klippedar betas är tillåtet, liksom röjning och slåtter på bland klipporna insprängda gräsmarker. Underhåll av stigar, skyltar. Om områdena börja växa igen ska röjningar genomföras.

Skötselområde 3.1

Naturtyp/er:	Klippshed, busksnår, annan öppen utmark, hållmark
Natura 2000-habitat:	-
Areal:	66 ha
Beskrivning:	Områden med lavbevuxna klippor och rishedar på Lilla Härmanö. I klåvorna finns gräsmarker och täta lövbuskage. I området finns också sötvattenhållkar och saltvattendammar, fattigkärr och fukthedar. Området sambetas med skötselområde 4.1 idag. På klipporna nordväst om Ulkhåleberget finns den rödlistade växten fyrling.
Bevarandemål:	Arealen hed och hållmark ska vara minst 55 ha. På hed och hållmark får krontäckning av träd och buskar som inte är av igenväxningskaraktär maximalt uppgå till 20 %.
Engångsåtgärder:	Inga åtgärder.
Underhållsåtgärder:	Extensivt bete. På gräsmarkerna får slåtter ske. Ljunghedar bör brännas. Röjning av igenväxningsvegetation, främst i anslutning till hävdade inägomarker så att dessa inte förlorar sina natur- och kulturvärden p g a igenväxning. Underhåll av stigar och skyltar. Kulturhistoriska värden ska lyftas fram genom att t ex stenmurar hålls fria från igenväxningsvegetation.

Skötselområde 4.1

Naturtyp/er:	Havsstrandäng, öppen hagmark, hållmark
Natura 2000-habitat:	1310 Ler- och sandsediment med glasört och andra annueller, 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen
Areal:	8,4 ha
Beskrivning:	Betade saltpåverkade strandängar vid havsviken Vadet samt intilliggande gräsmarker och berghällar.

Området vid Vadet är av stor betydelse för fågellivet, med förekomst av bland annat tofsvipa, brushane, enkelbeckasin och rödbena. Området hyser en rik flora. En mur som markerar gränsen mellan inägomark och utmark liksom ett flertal murar i skiftesgränserna finns kvar idag. En mindre del av området i sydost utgörs av kultiverad fodermark.

Bevarandemål: Arealen öppen havsstrandäng ska vara minst 2,0 ha, varav minst 1,1 ha utgörs av habitatet 1310.

Habitatet 6270 ska omfatta minst 2,6 ha

Området ska vara fritt från träd. Täckningsgraden av buskar som inte är av igenväxningskaraktär får maximalt uppgå till 10 %.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut. Vass, havssäv och rörfen ska inte förekomma på landstranden i täta bestånd.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Bevarandeinriktat bete och betesputsning. Igenväxningsvegetation röjs bort, i synnerhet vid bl a stenmurar och diken. Underhåll av stenmurar och stig. Vassslåtter vid behov.

Skötselområde 4.2

Naturtyp/er: Slätteräng, gräsbärande åker

Natura 2000-habitat: 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen

Areal: 3,5 ha

Beskrivning: Slättermark söder om Vadet på norra Härmanö. Den östra och södra delen utgörs av gräsbärande åker. I norr finns ett mindre område som utgörs av artrik gräsmark, habitat 6270. Längs berget växer en del lövträd och buskar. Området efterbetas och vinterbetas. Ett vindskydd för betesdjuren står uppställt i områdets sydöstra del.

Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara 3,5 ha, varav minst 0,2 ha utgörs av habitatet 6270.

Området ska i huvudsak vara fritt från träd, längs områdets gräns mot omgivande berg får dock lövträd och buskar sparas. Krontäckningsgraden av träd och buskar som inte är av igenväxningskaraktär får maximalt uppgå till 10 %.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slätter och efterbete samt betesputsning. Igenväxningsvegetation, bl a längs gamla stenmurar, röjs bort. Underhåll av befintliga diken. Husbehovsodlingar på gammal åkermark som inte är klassad som Natura 2000-habitat är tillåtet.

Skötselområde 4.3

Naturtyp/er: Öppen hagmark, hällmark

Natura 2000-habitat: 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen

Areal: 1,3 ha

Beskrivning: Område med öppen hagmark och klipphöllar söder om Vadet. Området betas tillsammans med område 4.2 (även vinterbete).

Bevarandemål: Arealen för habitatet 6270 ska vara minst 0,7 ha.

Området ska vara fritt från träd. Täckningsgraden av buskar som inte är av igenväxningskaraktär får maximalt uppgå till 10 %.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Bevarandeariktat bete och betesputsning. Igenväxningsvegetation röjs bort, framför allt i anslutning till gamla stenmurar. Vassslätter vid behov.

Skötselområde 5.1

Naturtyp/er: Havsvik

Natura 2000-habitat: -

Areal: 3,8 ha

- Beskrivning: Det s k Vadet är en grund och skyddad havsvik som genom ett smalt sund står i förbindelse med havet. Vadet med omgivande strandängar är av stor betydelse för fågellivet.
- Bevarandemål: Havsvik med öppet grunt vatten, s k blå bård, innanför den vassbevuxna delen av vattenområdet.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder
- Underhållsåtgärder: Bete och vid behov vasslåtter utmed strandkanten mot strandängarna, så att en blå bård skapas.

Skötselområde 6.1

- Naturtyp/er: Havsstrandäng, öppen slåtteräng
- Natura 2000-habitat: -
- Areal: 0,4 ha
- Beskrivning: Små slåtterängar och strandängar på skalgrusjord, vilka slåtrats och efterbetas. Sandstrand mot vattnet i norr. Delar av området används idag som båtuppläggningsplats; sommartid bör detta undvikas.
- Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara minst 0,3 ha.
- Krontäckningen av träd och buskar som inte är av igenväxningskaraktär får maximalt uppgå till 10 %.
- Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder
- Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning. Underhåll av stenmurar, gångväg. Strandstädning.

Skötselområde 7.1

- Naturtyp/er: Slåtteräng
- Natura 2000-habitat: 6510 Slåtterängar i låglandet
- Areal: 1,1 ha

Beskrivning: Öppen slåtteräng av frisk typ vid Lunddalen, på mark som tidigare brukats som åker. Den öppna marken omges av lövsnår.

Bevarandemål: Arealen för habitat 6510 ska vara minst 1,0 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning. Stig och diken underhålls.

Skötselområde 7.2

Naturtyp/er: Busksnår, hållmark

Natura 2000-habitat: -

Areal: 2,3 ha

Beskrivning: Täta lövsnår och hållmarker runt slåtterängarna vid Lunddalen. Røjning av snåren har påbörjats; under de kommande åren ska hela området röjas.

Bevarandemål: Arealen betes- eller slåttermark och hållmark ska vara 2,3 ha.

Öppen, välhävdat betes- eller slåttermark med enstaka träd, buskar eller dungar av bärande buskar och träd.

Engångsåtgärder: Røjning av lövsnår. Murar röjs fram.

Underhållsåtgärder: Bete eller slåtter och efterbete. Røjning och betesputsning. Underhåll av stig och stenmurar.

Skötselområde 8.1

Naturtyp/er: Slåtteräng

Natura 2000-habitat: 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen

Areal: 1,0 ha

Beskrivning: Öppen slåtteräng av frisk typ vid Övermyren. Området har en mycket vacker och ur studiesyfte intressant

flora och slåttern bör därför ske i slutet av slåtterperioden på Härmanö.

Bevarandemål: Arealen för habitatet 6270 ska vara minst 1,0 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter (sent under slåtterperioden) och efterbete, betesputsning. Stig och diken underhålls.

Skötselområde 8.2

Naturtyp/er: Busksnår, hållmark

Natura 2000-habitat: -

Areal: 1,6 ha

Beskrivning: Täta lövsnår och hållmarker runt slåtterängarna vid Övermyren. Røjning av snåren har påbörjats; under de kommande åren ska hela området röjas.

Bevarandemål: Arealen betes- eller slåttermark och hållmark ska vara 1,6 ha.

Öppen, välhävdat betes- eller slåttermark med enstaka träd, buskar eller dungar av bärande buskar och träd.

Engångsåtgärder: Røjning av lövsnår. Murar röjs fram.

Underhållsåtgärder: Bete eller slåtter och efterbete. Betesputsning och røjning av inträngande sly. Underhåll av diken, stig och stenmurar.

Skötselområde 9.1

Naturtyp/er: Öppen hagmark

Natura 2000-habitat: 6410 Fuktängar med blåtåtel eller starr

Areal: 0,3 ha

Beskrivning: Öppen, betad kärräng vid Långemyren, med fin flora i den centrala delen. Den rödlistade kärleväxten loppstarr har observerats i området.

- Bevarandemål: Arealen för habitatet 6410 ska vara minst 0,3 ha.
- Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder
- Underhållsåtgärder: Bevarandeariktat bete. Rökning av inträngande sly och vass. Underhåll stig.

Skötselområde 9.2

- Naturtyp/er: Busksnår
- Natura 2000-habitat: -
- Areal: 0,4 ha
- Beskrivning: Täta lövsnår som omger betesmarken vid Långemyren. Rökning av snåren har påbörjats; under de kommande åren ska hela området röjas.
- Bevarandemål: Arealen betesmark och hållmark ska vara 0,4 ha.
- Öppen, välhävdat betesmark med enstaka träd, buskar eller dungar av bärande buskar och träd.
- Engångsåtgärder: Rökning av lövsnåren.
- Underhållsåtgärder: Bete. Betesputsning och rökning av sly. Underhåll stig.

Skötselområde 10.1

- Naturtyp/er: Slåtteräng, havsstrandäng
- Natura 2000-habitat: 6510 Slåtterängar i låglandet
- Areal: 1,9 ha
- Beskrivning: Slåtttrad havsstrandäng belägen innanför Snöppe-lyckeskären, samt öppen slåtteräng på gammal åkermark.
- Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara 1,9 ha, varav minst 1,2 ha utgörs av habitatet 6510.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning.

Skötselområde 11.1

Naturtyp/er: Gräsbärande åker

Natura 2000-habitat: -

Areal: 2,4 ha

Beskrivning: Öppen slåttermark på gammal åker.

Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara 2,4 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning. Underhåll av dike, mur och stigar. Røjning av sly längs randsnåren.

Skötselområde 12.1

Naturtyp/er: Öppen hagmark, hällmark, havsstrandäng

Natura 2000-habitat: -

Areal: 5,0 ha

Beskrivning: Område med hällmarker och strandängar. Mosaikvegetation med busksnår, torrängsvegetation och saltvattenpåverkad vegetation på små strandängar. Hävdgynnad flora med bl a darrgräs, stagg, vildlin och gullviva.

Bevarandemål: Områdets mosaikvegetation bevaras genom bete, slåtter och røjningar.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Bete och betesputsning. Rökning på gräsytor för att hindra att busksnåren breder ut sig. Underhåll av murar, stig och diken.

Skötselområde 13.1

Naturtyp/er: Slåtteräng

Natura 2000-habitat: 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen, 6510 Slåtterängar i låglandet

Areal: 1,5 ha

Beskrivning: Öppen slåtteräng vid Kalvhagen. Torr till frisk mark med skaljordsunderlag och rik flora i norr. Området omges till stor del av stenmurar.

Bevarandemål: Arealen för habitatet 6270 ska vara minst 0,4 ha.

Arealen för habitatet 6510 ska vara minst 1,0 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter med efterbete, betesputsning. Murar röjs fram. Underhåll av murar och diken.

Skötselområde 13.2

Naturtyp/er: Busksnår, hållmark

Natura 2000-habitat: -

Areal: 1,9 ha

Beskrivning: Lövsnår i anslutning till slåtteräng. I området finns flera stenmurar, bl a en välbevarad men kraftigt igenväxt inägomur. Rökning av snåren har påbörjats; under de kommande åren ska hela området röjas.

Bevarandemål: Arealen betes- eller slåttermark och hållmark ska vara 1,9 ha.

Öppen, välhävdad betes- eller slåttermark med enstaka träd, buskar eller dungar av bärande buskar och träd.

Engångsåtgärder: Rökning av lövsåren. Murar röjs fram.

Underhållsåtgärder: Bete eller slåtter med efterbete. Betesputsning och rökning av inträngande sly. Underhåll av murar och diken.

Skötselområde 14.1

Naturtyp/er: Busksnår, hållmark

Natura 2000-habitat: -

Areal: 1,6 ha

Beskrivning: Mindre område med hållmark med buskar.

Bevarandemål: Området hålls öppet genom bete.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Extensivt bete. Rökning av sly är tillåtet.

Skötselområde 15.1

Naturtyp/er: Slätteräng

Natura 2000-habitat: -

Areal: 0,8 ha

Beskrivning: Öppen, torr till frisk mark, delvis gammal åkermark, med skalgruspåverkad, hävdgynnad flora.

Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara minst 0,7 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slätter med efterbete, betesputsning.

Skötselområde 16.1

Naturtyp/er: Havsstrandäng, öppen slätteräng

Natura 2000-habitat:	1330 Salta strandängar, 6270 *Artrika silikatgräs- marker nedanför trädgränsen, 6510 Slåtterängar i låg- landet
Areal:	2,2 ha
Beskrivning:	Öppna strandängar i norra delen av området och torr- ängar med skalgrus i södra delen. Området som hyser en fin, hävdgynnad flora med bl a marrisp, sumpgen- tiana och kustarun slåttas och efterbetas idag.
Bevarandemål:	Arealen för habitatet 1330 ska vara minst 0,2 ha. Arealen för habitatet 6270 ska vara minst 0,3 ha. Arealen för habitatet 6510 ska vara minst 1,0 ha. Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.
Engångsåtgärder:	Inga åtgärder
Underhållsåtgärder:	Slåtter och efterbete, betesputsning. För att gynna marrispen kan ett mindre område som utgörs av dess växtplats undantas från slåtter och endast betas. Det är då viktigt att följa upp åtgärden och kontrollera att detta område inte växer igen.

Skötselområde 17.1

Naturtyp/er:	Hagmark
Natura 2000-habitat:	-
Areal:	1,8 ha
Beskrivning:	Gammal skaljordstäkt med buskar och träd. Stora röjningsarbeten har nyligen genomförts. Betad torr- äng med rik, kalkgynnad flora.
Bevarandemål:	Arealen hävdad mark ska vara minst 1,5 ha. Krontäckningen av träd och buskar får maximalt upp- gå till 20 %. Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Bete och betesputsning. Alternativa skötselåtgärder är slåtter och efterbete. Rökning av sly och busksnår. Underhåll av informationsskylt och befintliga diken.

Skötselområde 18.1

Naturtyp/er: Gräsbärande åker

Natura 2000-habitat: -

Areal: 0,7 ha

Beskrivning: Öppen slåttermark, delvis på gammal åker.

Bevarandemål: Arealen hävdad, öppen mark ska vara minst 0,6 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter med efterbete. Alternativt kan området användas för enbart bete med betesputsning. Husbehovsodling tillåtet på gammal åkermark.

Skötselområde 19.1

Naturtyp/er: Gräsbärande åker

Natura 2000-habitat: -

Areal: 0,8 ha

Beskrivning: Öppen slåttermark på gammal åker.

Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara 0,8 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter med efterbete. Alternativa skötselåtgärder är bete och betesputsning. Husbehovsodling tillåtet på gammal åkermark.

Skötselområde 20.1

Naturtyp/er:	Strandzon med sandstrand
Natura 2000-habitat:	-
Areal:	0,3 ha
Beskrivning:	Populär badplats med sandstrand vid Grindebacken.
Bevarandemål:	Fortsatt nyttjande av området som badplats.
Engångsåtgärder:	Inga åtgärder från förvaltarens sida
Underhållsåtgärder:	Strandstädning.

Skötselområde 21.1 och 21.2

Naturtyp/er:	Gamla (21.1) och nya (21.2) kyrkogården
Natura 2000-habitat:	-
Areal:	0,3 ha
Beskrivning:	Områdena är begravningsplatser och utgörs av gravar, gräsmatta och gångvägar och omfattas inte av reservatsskötseln.
Bevarandemål:	-
Engångsåtgärder:	-
Underhållsåtgärder:	-

Skötselområde 22.1

Naturtyp/er:	Slätteräng
Natura 2000-habitat:	6510 Slätterängar i låglandet
Areal:	1,5 ha
Beskrivning:	Öppen slätteräng vid Grindebacken. Randsnår och träd omger slätterängen. Torrbackar i ängens södra del.
Bevarandemål:	Arealen hävdad mark ska vara 1,5 ha, där habitatet 6510 utgör minst 1,1 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter med efterbete, betesputsning. Omgivande bryn kan med fördel sparas och skötas genom röjningar och bete.

Skötselområde 23.1

Naturtyp/er: Slåtteräng

Natura 2000-habitat: 6510 Slåtterängar i låglandet

Areal: 1,3 ha

Beskrivning: Frisk, öppen slåtteräng med randsnår vid Myren, på mark som tidigare använts som åker. Området inramas av välbevarade stenmurar som delvis står i tät vegetation. Från Myren utgår stigar mot Skälldalen, Stenvik, Klippevik och Långekilen.

Bevarandemål: Arealen för habitatet 6510 ska vara minst 1,3 ha.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.

Stenmurar ska bevaras.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Slåtter med efterbete och betesputsning. Murar bör röjas fram. Underhåll av stenmurar och diken.

Skötselområde 24.1

Naturtyp/er: Slåtteräng

Natura 2000-habitat: 6510 Slåtterängar i låglandet

Areal: 1,3 ha

Beskrivning: Slåtteräng på gammal åkermark vid Klippevik. I norr ridåer av alar som växer i diken på slåttermarken, i övrigt är marken öppen.

- Bevarandemål: Arealen för habitatet 6510 ska vara minst 1,1 ha.
- Slätterängen ska vara fri från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder
- Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning. Underhåll av stigar, diken och stenmurar.

Skötselområde 24.2

- Naturtyp/er: Slätteräng
- Natura 2000-habitat: 6510 Slätterängar i låglandet
- Areal: 0,1 ha
- Beskrivning: Liten, öppen slätteräng vid Klippevik.
- Bevarandemål: Arealen för habitatet 6510 ska vara minst 0,1 ha.
- Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat med slåtter och efterbete vid vegetationsperiodens slut.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder
- Underhållsåtgärder: Slåtter och efterbete, betesputsning.

Skötselområde 24.3

- Naturtyp/er: Havsstrandäng, hagmark
- Natura 2000-habitat: 1330 Salta strandängar, 6270 *Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen
- Areal: 1,3 ha
- Beskrivning: Betat område med torrängar, buskar, havtornsbestånd och kala berghällar. I söder saltpåverkad, öppen strandäng, där den rödlistade saltstarren har observerats.
- Bevarandemål: Arealen för habitatet 1330 ska vara minst 0,3 ha.
- Arealen för habitatet 6270 ska vara minst 0,2 ha.

Havtornsbestånd ska skyddas mot eventuell igenväxning.

Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Krontäckningen av buskar och träd får maximalt uppgå till 10 %.

Engångsåtgärder: Inga åtgärder

Underhållsåtgärder: Bete och betesputsning, alternativt slåtter och efterbete. Underhåll av stenmur och stigar. Igenväxningsvegetation vid havtornsbeståndet samt buskage som breder ut sig kraftigt röjs bort vid behov.

Skötselområde 24.4

Naturtyp/er: Slätteräng, lövsnår

Natura 2000-habitat: -

Areal: 0,7 ha

Beskrivning: Långsmal sprickdal som nyligen röjts och idag används som slättermark. Lövträd och busksnår kantar slättermarken.

Bevarandemål: Minst 0,5 ha hålls öppet genom slåtter och bete.

Slättermarken ska vara fri från igenväxningsvegetation och välhävdat vid vegetationsperiodens slut.

Engångsåtgärder: Fortsatt röjning av tidigare öppna men idag igenväxta marker får genomföras. Bryn längs bergskanter bör sparas.

Underhållsåtgärder: Slätter med efterbete. Betesputsning och röjning av sly och buskar.

Skötselområde 24.5

Naturtyp/er: Lövsnår

Natura 2000-habitat: -

Areal: 0,3 ha

- Beskrivning: Busksnår norr om den röjda slåttermarken i skötselområde 24.4.
- Bevarandemål: Öppen, välhävdd betes- eller slåttermark med enstaka träd, buskar eller dungar av bärande buskar och träd, främst längs bergskanter.
- Engångsåtgärder: Avverkning och röjning. Bryn längs bergskanter bör sparas.
- Underhållsåtgärder: Bete eller slåtter med efterbete. Betesputsning, röjning av sly och buskar.

Skötselområde 24.6

- Naturtyp/er: Hagmark, lövsnår
- Natura 2000-habitat: -
- Areal: 0,6 ha
- Beskrivning: Betesmark i sprickdalen som sträcker sig norrut från skötselområde 24.2.
- Bevarandemål: Välhävdd betesmark, alternativt fri utveckling.
- Engångsåtgärder: Fortsatt röjning av tidigare öppna men idag igenväxta marker är tillåtet. Bryn längs bergskanter bör sparas.
- Underhållsåtgärder: Bete och betesputsning eller slåtter och efterbete. Röjning av sly och buskar. Underhåll av stig. Alternativt vidtas inga andra underhållsåtgärder än underhåll av stig, och området lämnas för fri utveckling.

Skötselområde 25.1

- Naturtyp/er: Öppen hagmark, lövsnår
- Natura 2000-habitat: -
- Areal: 5,5 ha
- Beskrivning: Skälldalen är en långsträckt sprickdal som tidigare använts som betes- och slåttermark. Viss uppodling har också skett. Då hävden upphörde växte området igen. Omfattande röjningar har gjorts och idag betas stora delar av marken, medan röjningsarbete framför allt återstår längs dalens sidor.

Området utgörs av frisk till fuktig mark som i vissa delar är försumpad. Kalkpåverkade torrängsområden finns.

- Bevarandemål: Arealen hävdad mark ska vara minst 5 ha.
- Krontäckningen av träd och buskar får maximalt uppgå till 20 %.
- Området ska vara fritt från igenväxningsvegetation och välhävdad vid vegetationsperiodens slut.
- Engångsåtgärder: Avverkning av träd och buskar i kanterna av betesmarken. Bryn längs bergskanter kan med fördel sparas. Omläggning av stig; stigen flyttas ned från berget och löper istället huvudsakligen nere i dalen.
- Underhållsåtgärder: Bete och betesputsning. Alternativt får området slåttas och efterbetas. Röjning av igenväxningsvegetation. Murar och andra kulturhistoriska värdefulla objekt bör röjas fram och underhållas. Underhåll av stigar och diken.

Skötselområde 25.2

- Naturtyp/er: Lövskog
- Natura 2000-habitat: -
- Areal: 1,2 ha
- Beskrivning: Område i norra Skälldalen med lövskog med bl a al och ek. I norr finns ett mindre ädellövbestand med ask, alm och ek. Marken användes tidigare som betes- och slåttermark. Här finns områden med skaljordsunderlag.
- Bevarandemål: Fri utveckling eller på sikt restaurering till betesmark. Ädellövbestand sparas.
- Engångsåtgärder: Inga åtgärder alternativt avverkning av träd och buskar.
- Underhållsåtgärder: Inga åtgärder. Om avverkning och röjning genomförs ska området betas. Murar bör då röjas fram och underhållas.

Skötselområde 26.1

Naturtyp/er: Öppen utmark, rished, lövskog, busksnår, hållmark

Natura 2000-habitat: -

Areal: 460 ha

Beskrivning: Hållmarksområden med rishedar, framför allt ljung-hedar, stora bestånd av lövskog och snår, små myr-områden och vattensamlingar samt strandpartier på Härmanös insida.

Många av myrarna och dammarna är gamla torvtäk-ter, utgrävda i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. På flera ställen finns lämningar av små torvlador i närheten av de gamla torvtäckerna.

Sydväst om Klippevik (område 24) ligger Svinegilja, ett område med tidigare ängs- och betesmarker. Här växer ett stort bestånd med havtorn. En gammal grund från en fälada finns.

Flera hotade eller fridlysta arter finns inom skötsel-området. På östra sidan av ön, strax norr om skötsel-område 10 samt söder om Vadet finns den rödlistade kärlväxten hartmansstarr. Söder om Djupvik, vid Långekilen och Stenvik, liksom norr om Härmanö huvud växer den fridlysta ormbunken safsa. Vid Långekilen växer också stolt trampört som är en starkt hotad art. Västkustbjörnbär, ljungögontröst, fyrling och saltstarr är exempel på andra rödlistade växter i området.

Bevarandemål: 460 ha utmarker, om möjligt betade, med ett flertal olika naturtyper.

Livsmiljöerna för hartmansstarr, havtorn och safsa bevaras.

Fornlämningen vid Skållehus synliggörs och bevaras.

Engångsåtgärder: Flyttning av stig vid Skålldalen, nyanläggning av stig mellan Härmanö huvud och Skålldalen samt mellan Myren och Långekilen (se karta i bilaga 2). Inom ett tidigare hävdad men idag trädbevuxet området väster om Grindebacken får träd och buskar tas bort och marken hävdas om markägaren så önskar.

Underhållsåtgärder: Rishedarna ska i möjligaste mån betas extensivt. Ljunghedar bör brännas. Gräsmarker får slåttas. Rökning, framför allt i buskage intill de gamla inägomarkerna och de murar som skilde utmarken från inägor, bör genomföras. Artrika brynmiljöer med vegetation i olika successionsstadier skapas genom rökning och bete. Fornlämningen vid Skållehus ska hållas fri från igenväxningsvegetation. Underhåll av stigar, skyltar, murar, grunder och andra kulturlämningar. Områden med hartmansstarr och havtorn hålls fria från igenväxning. Miljöer där safsa växer ska bevaras. Rökningar ska göras kring den grova eken öster om Myren.

Skötselområde 27

Område 27 är rutmarkerade men ej numrerade på skötselplanekartan, bilaga 1, och omfattas inte av reservatsskötseln. Huvuddelen är bebyggelse med tomtmark, men även mark som är allemansrättsligt tillgänglig, dvs inte utgörs av privat tomtmark, ingår. Den sammanlagda arealen för skötselområde 27 är drygt 16 ha.

4 Friluftsliv

4.1 Övergripande mål

Serviceanordningar ska tillses regelbundet och underhållas vid behov av naturvårdsförvaltaren.

4.2 Information och anläggningar

Mål: Minst fem informationstavlor ska finnas, placerade enligt markeringarna på kartan i bilaga 2. Framkomligheten ska upprätthållas eller förbättras på de stigar som är markerade på samma karta.

Engångsåtgärder: Nyanläggning och utmärkning av stig (se skötselområde 26.1), samt omläggning av stigen vid Skålldalen (se skötselområde 25.1). Inom ett separat projekt ska tillgängligheten till delar av Härmanö öka genom att vägar och stigar förbättras. En handikappanpassad toalett planeras i närheten av Grindebacken.

Underhållsåtgärder: Informationstavlorna ska tillses regelbundet och underhållas vid behov av förvaltaren. Toaletter, stigar, grindar m m ska tillses och underhållas vid behov. Viss strandstädning.

5 Gränsmarkering

Inga nya gränsmarkeringar planeras. Om nya markeringar görs ska de utföras enligt Naturvårdsverkets anvisningar.

6 Uppföljning

6.1 Uppföljning av skötselåtgärder

Skötselåtgärder som utförs i reservatet ska dokumenteras av den som utför åtgärden. Av dokumentationen ska framgå:

- åtgärd
- plats (skötselområde)
- kostnad
- tidpunkt
- utförare

Åtgärder av restaureringskaraktär bör dokumenteras med foto före och efter åtgärd.

6.2 Uppföljning av bevarandemål

Länsstyrelsen ansvarar för att uppföljning av bevarandemål genomförs.

Uppföljning av bevarandemål genomförs var 6:e år för:

- vegetationshöjd
- negativa indikatorarter
- fåglar

Uppföljning av bevarandemål genomförs (minst) var 12:e år för:

- typiska arter
- areal

Uppföljning av bevarandemål genomförs var 18:e år för:

- täckningsgrad av träd- och buskskikt

6.3 Revidering av skötselplanen

Skötselplanen gäller tills vidare och revideras då uppföljningen indikerar att behov finns. Länsstyrelsen ansvarar för att dokumentationen utförs och utvärderas.

7 Sammanfattning av planerad förvaltning

Hela förvaltningen för naturreservatet Härmanö bekostas av staten.

Skötselåtgärd/uppföljning	Skötselområde	Tidsintervall	Prioritet
Underhåll av stigar, skyltar	2.1-2.3	Vid behov	1
Extensivt bete	3.1	Årligen	1
Underhåll av stigar, skyltar	3.1	Vid behov	1
Ljunghedsbränning	3.1	Vid behov	3
Röjning	3.1	Löpande	3
Bevarandeariktat bete och betesputsning	4.1, 4.3	Årligen	1
Röjning i landskapselement	4.1, 4.2, 4.3	Vartannat år	2
Vasslätter	4.1, 4.3	Vid behov	2
Slåtter och efterbete, betesputsning	4.2	Årligen	1
Underhåll av stig, mur	4.1, 4.2, 4.3	Vid behov	1
Underhåll av diken	4.2	Vid behov	3
Vasslätter	5.1	Vid behov	2
Slåtter och efterbete, betesputsning	6.1	Årligen	1
Underhåll av stenmurar, gångväg	6.1	Vid behov	1
Strandstädning	6.1	Årligen, och vid behov	1
Slåtter och efterbete, betesputsning	7.1	Årligen	1
Underhåll av stig, stenmurar och diken	7.1, 7.2	Vid behov	2
Bete eller slåtter med efterbete, betesputsning	7.2	Årligen	1
Röjning	7.2	Vartannat år	1
Slåtter och efterbete, betesputsning	8.1	Årligen	1
Underhåll av stig, stenmurar och diken	8.1, 8.2	Vid behov	2
Bete eller slåtter med efterbete, betesputsning	8.2	Årligen	1
Röjning	8.2	Vartannat år	1
Bevarandeariktat bete och betesputsning	9.1, 9.2	Årligen	1
Röjning	9.1, 9.2	Vartannat år	1
Underhåll av stig	9.1, 9.2	Vid behov	2
Slåtter och efterbete, betesputsning	10.1	Årligen	1
Slåtter och efterbete, betesputsning	11.1	Årligen	2
Underhåll av dike, mur, stigar	11.1	Vid behov	2
Röjning	11.1	Vart tredje år	3
Bete och betesputsning	12.1	Årligen	1
Röjning	12.1	Vart tredje år	2
Underhåll av murar, stig och diken	12.1	Vid behov	2
Slåtter med efterbete, betesputsning	13.1	Årligen	1
Röjning i landskapselement	13.1	Vart tredje år	2
Underhåll av murar och diken	13.1, 13.2	Vid behov	2
Bete eller slåtter med efterbete, betesputsning	13.2	Årligen	1
Röjning	13.2	Vartannat år	1
Extensivt bete	14.1	Årligen	2
Slåtter med efterbete, betesputsning	15.1	Årligen	2
Slåtter och efterbete, betesputsning	16.1	Årligen	1
Bete och betesputsning eller slåtter med efterbete	17.1	Årligen	1
Röjning	17.1	Vartannat år	1
Underhåll av informationsskylt och diken	17.1	Vid behov	2
Slåtter och efterbete eller bete och betesputsning	18.1	Årligen	2
Slåtter och efterbete eller bete och betesputsning	19.1	Årligen	2
Strandstädning	20.1	Årligen och vid behov	1
Slåtter och efterbete, betesputsning	22.1	Årligen	1
Slåtter med efterbete, betesputsning	23.1	Årligen	1
Röjning i landskapselement	23.1	Vart tredje år	2
Underhåll av stenmurar och diken	23.1	Vid behov	2
Slåtter och efterbete, betesputsning	24.1, 24.2, 24.4	Årligen	1
Röjning	24.3, 24.4	Vart tredje år	1
Röjning	24.5, 24.6	Vart tredje år	3
Underhåll av stigar, diken, stenmurar	24.1, 24.3, 24.6	Vid behov	2
Bete och betesputsning eller slåtter med efterbete	24.3	Årligen	1
Bete och betesputsning eller slåtter med efterbete	24.5, 24.6	Årligen	3
Bete och betesputsning eller slåtter med efterbete	25.1	Årligen	1
Röjning	25.1	Vartannat år	1

Underhåll av murar, grunder, diken	25.1	Vid behov	2
Underhåll av stig	25.1	Vid behov	1
Extensivt bete	26.1	Årligen	1
Ljunghedsbränning	26.1	Vid behov	3
Röjning och underhåll av tomtningar vid Skållehus	26.1	Vartannat år	1
Röjning	26.1	Löpande	3
Underhåll av stigar, skyltar, murar	26.1	Vid behov	1
Uppföljning av skötselåtgärd		Efter åtgärd	
Uppföljning av bevarandemål		Enligt ovan, 6.2	

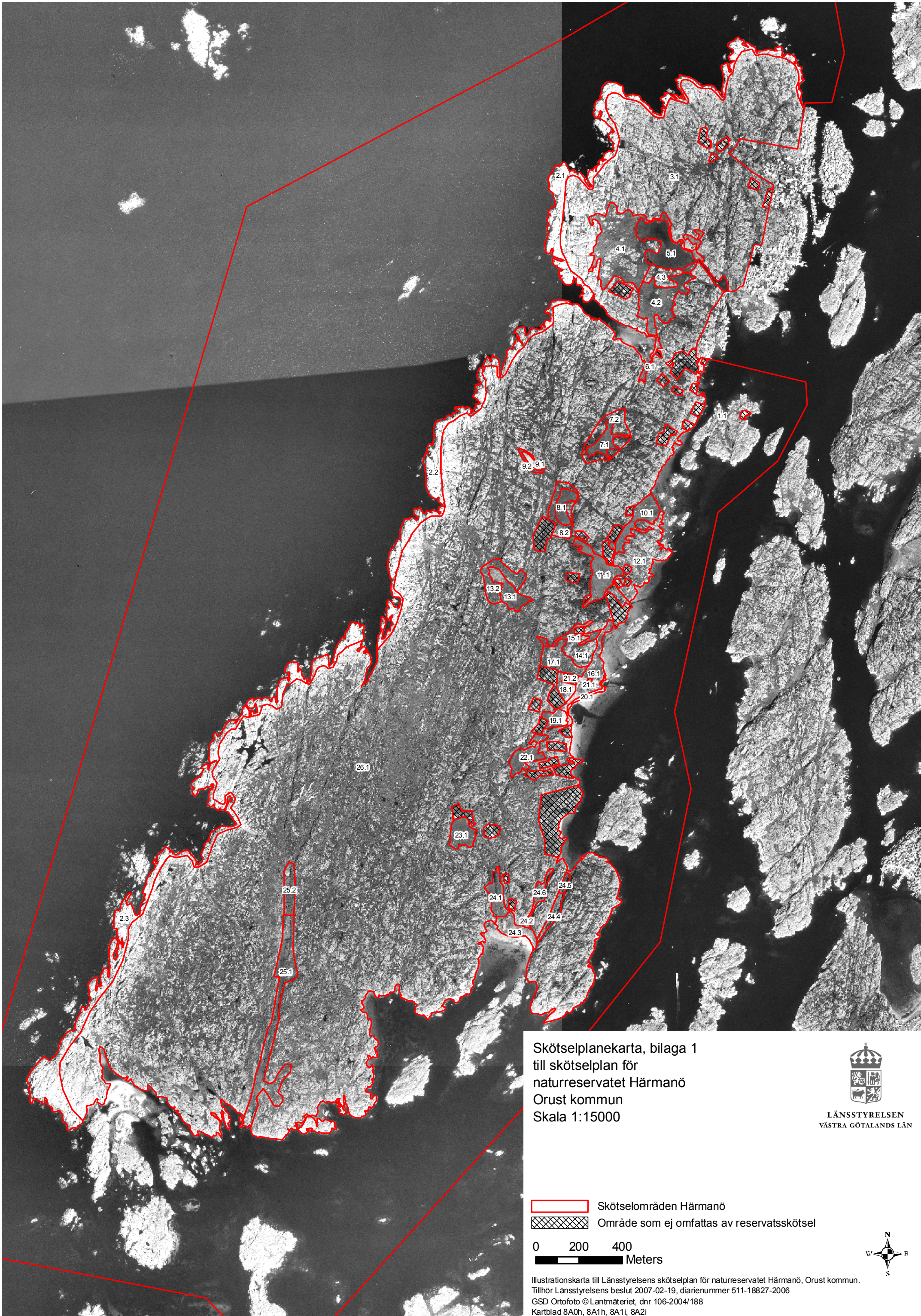
Tabell 3. Prioritering av föreslagna skötselåtgärder och uppföljning
Intervall för genomförande och prioriteringsgrad på åtgärden: (1) Högsta prioritet; (2) Hög prioritet; (3) Lägre prioritet. Förvaltaren får justera tidsintervall efter behov.

8 Referenser

- Cederberg, B., Löfroth, M. 2000. *Svenska djur och växter i det europeiska nätverket Natura 2000*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Gillner, V. 1964. *Vegetation och flora på Stora och Lilla Härmanö i Mor-Landa socken, Bohuslän, jämte synpunkter på vad som bör skyddas på öarna vid bebyggelseplanering för fritidsändamål*.
- Gärdenfors, U., 2005. *Rödlistade arter i Sverige 2005*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Mascher, C. 2002. *Stora och Lilla Härmanö – landskapshistorisk inventering av naturreservatet Härmanö, Orusts kommun, Västra Götalands län*.
- Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, 1967. Beslut om bildande av naturreservatet Härmanö
- Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen. 1975. *Skötselplan för Härmanö naturreservat*.
- Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. 1990. *Skötselplan för naturreservatet Härmanö*.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. *Ängs- och betesmarksinventeringen 2002-2004*. Data från Länsstyrelsen samt Jordbruksverkets databas.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. *Uppgifter om fornlämningar*. Digitalt material från Länsstyrelsen samt Riksantikvarieämbetes fornminnesregister.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län, 2005. *Bevarandeplan för Natura 2000-området Härmanö*.
- Naturvårdsverket. 1997. *Svenska naturtyper i det europeiska nätverket Natura 2000*.
- Nordiska ministerrådet. 1984. *Naturgeografisk regionindelning i Norden*.
- SGU. 2005. *Rikstäckande jordartskarta*. Uppgifter från SGU:s hemsida www.sgu.se januari 2006.
- Åsander, L., 1989. *Ängs- och hagmarker i Orust kommun*. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län. Rapport 1989:5.

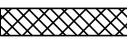
Data från kustfågelinventeringen 2001-2005 samt inventering av fågel på havsstrandängar på Härmanö 2004 och 2005.

Kartmaterial och muntlig information från Birthe Hellman, John Martinsson och Berth Kullholm på Härmanö.

Skötselplanekarta, bilaga 1
till skötselplan för
naturreservatet Härmanö
Orust kommun
Skala 1:15000

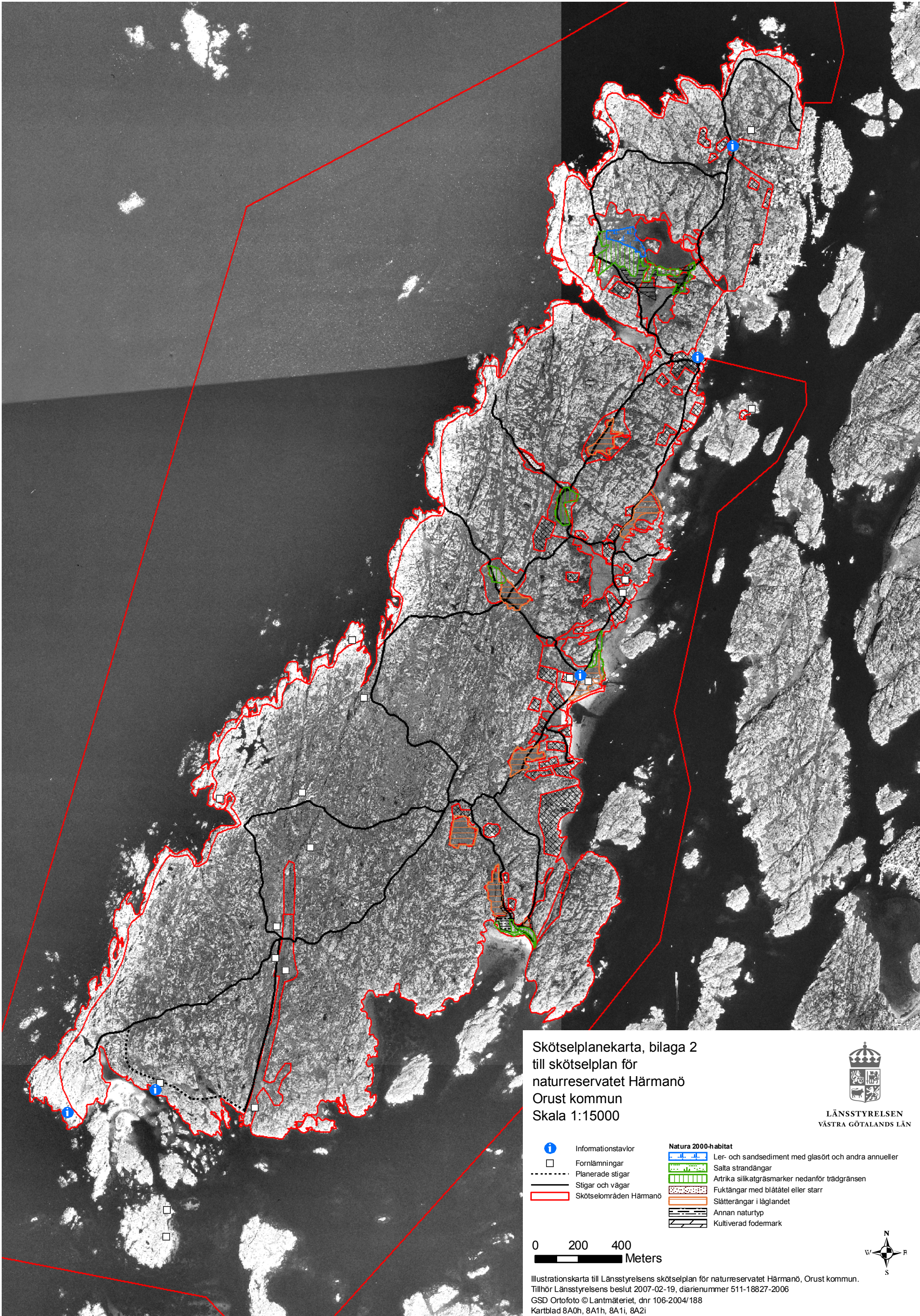

- Skötselområden Härmanö
- Område som ej omfattas av reservatsskötsel

0 200 400
Meters

Illustrationskarta till Länsstyrelsens skötselplan för naturreservatet Härmanö, Orust kommun.
Tillhör Länsstyrelsens beslut 2007-02-19, diarienummer 511-18827-2006
GSD Ortofoto © Lantmäteriet, dnr 106-2004/188
Kartblad 8A0h, 8A1h, 8A1i, 8A2i

Skötselplanekarta, bilaga 2
till skötselplan för
naturreservatet Härmanö
Orust kommun
Skala 1:15000

- Informationstavlor
- Fornlämningar
- Planerade stigar
- Stigar och vägar
- Skötselområden Härmanö

- Natura 2000-habitat**
- Ler- och sandsediment med glasört och andra annueller
 - Salta strandängar
 - Artrika silikatgräsmarker nedanför trädgränsen
 - Fuktängar med blåtåtel eller starr
 - Slätterängar i låglandet
 - Annan naturtyp
 - Kultiverad fodermärk

0 200 400
Meters

Illustrationskarta till Länsstyrelsens skötselplan för naturreservatet Härmanö, Orust kommun.
Tillhör Länsstyrelsens beslut 2007-02-19, diarienummer 511-18827-2006
GSD Ortofoto © Lantmäteriet, dnr 106-2004/188
Kartblad 8A0h, 8A1h, 8A1i, 8A2i